

John Gabriel Borkman (1896) is het portret van een man wiens ambitie het geluk van anderen vernietigt. Wat eraan het heden voorafging, leren we geleidelijk aan in het eerste bedrijf kennen. Daarin spreken de tweelingzussen Gunhild en Ella voor de eerste keer in acht jaar met elkaar. Borkman is getrouwd met Gunhild, maar was daarvoor samen met Ella.

De hele handeling van het stuk zelf speelt zich in een paar uur af.

John Gabriel Borkman was bankdirecteur, maar werd voor gewaagde speculaties aangeklaagd. Hij zat drie jaar in voorhechtenis en daarna nog vijf jaar in de gevangenis. Acht jaar geleden kwam hij vrij en sindsdien heeft hij zich teruggetrokken in de "storsal" in het huis dat hij Gunhild (met wie hij nog nauwelijks contact heeft) bewonen.

Het huis verlaten doet hij nooit:

Fru Borkman

Mangen gang kommer det meg for at jeg har en syk ulv gående i bur der oppe på salen. Like rett over hodet på meg. *(lytter og hvisker)* Hør bare, du! Hør! Frem og tilbake, – frem og tilbake går ulven.

Ella Rentheim *(varsomt)*

Kunne det ikke bli annerledes, Gunhild?

Fru Borkman *(avvisende)*

Han har aldri gjort noe skritt til det.

Ella Rentheim

Men kunne så ikke du gjøre det første skritt da?

Fru Borkman *(farer opp)*

Jeg! Etter alt det han har forbrutt imot meg! – Nei takk! La så heller ulven bli ved å tasse omkring der oppe.
(1. akt)

Mevrouw Borkman

Vaak lijkt het alsof er daarboven een wolf in een kooi rondloopt. Vlak boven mijn hoofd *(luistert en fluistert)* Luister maar! Luister! Heen en weer, heen en weer loopt de wolf.

Ella Rentheim *(voorichtig)*

Kan het niet anders, Gunhild?

Mevrouw Borkman *(afwijzend)*

Hij heeft nooit een stap in die richting gedaan.

Ella Rentheim

Maar kun jij niet de eerste stap zetten?

Mevrouw Borkman *(vaart uit)*

Ik! Na alles wat hij misdaan heeft! Nee, dank je. Laat de wolf maar verder rondslokken daarboven.

De teloorgang van de bank heeft veel slachtoffers gemaakt en het leven van Gunhild, haar tweelingzuster Ella en vele anderen, grondig verwoest. Gunhild is er verbitterd door de schande die haar gezin ten deel gevallen is:

Fru Borkman

Nå ja; men alle disse her andre bryr jeg meg ikke så stort om. For det var da jo bare noen penger – eller noen papirer, – som det gikk

Mevrouw Borkman

Wel, het lot van al die anderen trek ik me niet erg aan. Zij verloren alleen geld – of wat waardepapier. Maar wij! Maar ik! En

ut over for dem. Men for oss –! For meg! Og så for Erhart! Det barn som han den gang var! (i stigende opprør) Skammen over oss to uskyldige! Vanæren! Den stygge, forferdelige vanære! Og så rent ruinert til og med!
(1. akt)

Erhart, die toen nog een kind was! (*windt zich steeds meer op*) De hoon die wij onschuldigen over ons heen kregen! De schande! Die afgrijselijke, afschuwelijke schande! En bovendien helemaal geruïneerd!

Ze hoopt dat hun zoon Erhart (nu vooraan in de twintig) dat weer goed zal kunnen maken. Voor haar heeft hij een missie te vervullen:

Fru Borkman

Ja, Erhart, – min herlige gutt! Han skal nok vite å oppreise slekten, huset, navnet. Alt det som kan oppreises. – Og kanskje mere til.
(1. akt)

Mevrouw Borkman

Ja, Erhart, mijn fantastische zoon! Hij zal onze familie, ons huis, onze naam in ere herstellen. Alles wat hersteld kan worden. En misschien wel meer.

ook al laat diens reactie op het eerste gezicht niet al te veel goeds vermoeden:

Fru Borkman (*ser formanende på ham*)

Vær sterk, Erhart! Sterk, min gutt! Glem aldri at du har din store misjon!

Mevrouw Borkman (*kijkt hem vermanend aan*)

Wees sterk, Erhart! Sterk, mijn jongen. Vergeet nooit dat er een belangrijke taak op je rust!

Erhart

Å mor, – kom ikke med de talemåter! Jeg er ikke skapt til å være misjonær.– God natt, kjære tante! God natt, mor!
(*han går ilsomt ut gjennom forstuen*)
(1. akt)

Erhart

Ach mama! Praat toch niet zo! Voor missioneringswerk deug ik niet! Goeienacht, liefste tante! Goeienacht, mama! (*hij loopt snel de hal in.*)

Gunhilds tweelingzus Ella, op wie Borkman verliefd was, werd door hem gedumpte omdat hij de steun van advocaat Hinkels, die ook verliefd op haar was, nodig had om bankdirecteur te worden. Toen Ella Hinkels bleef afwijzen, dacht die dat Borkman daarachter zat en als wraak gaf hij hem aan bij de politie:

Ella Rentheim (*bittert*)

Ja, jeg vet jo nok at der stod en annen parat til å ta imot meg –

Ella Rentheim (*bitter*)

Ja, ik weet dat er een ander klaarstond die me wou.

Borkman

Men ham viste du vekk –

Borkman

Maar je wou hem niet.

Ella Rentheim

Ja, jeg gjorde det.

Ella Rentheim

Inderdaad.

Borkman

Borkman

Gang på gang viste du ham vekk. År etter år
–

Ella Rentheim (*hånlig*)

– år etter år viste jeg lykken fra meg, mener du vel?

Borkman

Du kunne så godt blitt lykkelig med ham også. Og da hadde jeg vært frelst.

Ella Rentheim

Du? –

Borkman

Ja, da hadde du frelst meg, Ella.

Ella Rentheim

Hvorledes mener du det?

Borkman

Han trodde det var meg, som stod bakved dine avvisninger, – dine evige avslag. Og så tok han hev. For det kunne han så lett, – han som hadde alle mine uforbeholdne, tillitsfulle brev i sitt verge. Dem gjorde han bruk av, – og så var det ute med meg – inntil videre da. Se, alt det er du skyld i, Ella!
(2. akt)

Ella's reaktie is bijzonder heftig wanneer na al die jaren met dat verwijt geconfronteerd wordt:

Ella Rentheim

Og så tusket du meg bort allikevel. Kjøpslo om din kjærlighets rett med en annen mann. Solgte min kjærlighet for en – for en banksjefspost!

Borkman (*mørk og bøyet*)

Den tvingende nødvendighet var over meg, Ella.

Ella Rentheim (*reiser seg vilt og dirrende fra sofaen*) Forbryter!

Keer op keer wees je hem af. Jaar in jaar uit.

Ella Rentheim (*schamper*)

Jaar in jaar uit weigerde ik gelukkig te worden, bedoel je wel?

Borkman

Je zou best gelukkig met hem geworden kunnen zijn. En dan was ik gered.

Ella Rentheim

Jij?

Borkman

Ja, dan had je me gered, Ella.

Ella Rentheim

Wat bedoel je daarmee?

Borkman

Hij dacht dat ik het was die achter je weigeringen zat, je voortdurende afwijzingen. En toen nam hij wraak. En dat was niet moeilijk: hij was in het bezit van al mijn openhartige, vertrouwelijke brieven. Die gebruikte hij en toen was het met me gedaan – voorlopig toch. Zie je: het is allemaal jouw schuld, Ella.

Ella Rentheim

Je versjacherde me gewoonweg. Dumpte mijn liefde en gooide het op een akkoordje met een andere man. Ruilde mijn liefde in voor een job als bankdirecteur?

Borkman (*somber en met gebogen hoofd*)

Ik kon niet anders, Ella

Ella Rentheim (*komt trillend van woede overeind uit de sofa*) Misdadiger!

Borkman (*farer sammen, men bebersker seg*)
Det ord har jeg hørt før.

Ella Rentheim

Å, tro aldri at jeg sikter til hva du kan ha forbrutt imot lands lov og rett! Hva bruk du har gjort av alle disse aksjebrev og obligasjoner – eller hva det var for noe, – hva tror du jeg bryr meg om det! Hadde jeg fått lov å stå deg nær da alt styrtet sammen over deg –

Borkman (*spent*)
Hva da, Ella?

Ella Rentheim

Tro meg, jeg skulle båret det så gladelig med deg. Skammen, ødeleggelsen, – alt, alt skulle jeg ha hjulpet deg å bære –

Borkman
Hadde du villet det? Kunnet det?

Ella Rentheim
Både villet og kunnet det. For den gang kjente jeg jo ikke din store, forferdelige forbrytelse

Borkman
Hvilken! Hva sikter du til?

Ella Rentheim
Jeg sikter til den forbrytelse som der ingen tilgivelse er for.

Borkman (*stirrer på henne*)
Du må være fra deg selv.

Ella Rentheim (*trer nærmere*)
Du er en morder! Du har begått den store dødssynd!

Borkman (*viker henover mot pianoet*)
Raser du, Ella!

Borkman (*krimpt ineen, maar beheerst zich*)
Dat woord heb ik nog gehoord.

Ella Rentheim

Och, denk vooral niet dat ik het heb over de misdaden die je volgens de wetten van het land gepleegd heb. Hoe je al deze aandelenlicenties en obligaties – of wat dan ook – gebruikt hebt, denk je echt dat ik me daarover opwindt! Mocht ik naast je hebben mogen staat toen je overkop ging!

Borkman (*gespannen*)
Wat dan, Ella

Ella Rentheim

Geloof me, ik had er geen probleem van gemaakt om samen met jou alles te doorstaan. De schande, de ravage – alles, alles zou ik je helpen dragen hebben.

Borkman
Zou je dat gewild, gekund hebben?

Ella Rentheim
Gewild én gekund. Want toen wist ik niets af van je grote, verschrikkelijke misdaad.

Borkman
Waar heb je het over?

Ella Rentheim
Ik heb het over de misdaad waarvoor geen vergeving bestaat.

Borkman (*staart haar aan*)
Je weet niet wat je zegt.

Ella Rentheim
Je bent een moordenaar! Je hebt de grote doodzonde begaan!

Boorman (*hij loopt naar de piano toe*)
Je raaskalt, Ella!

Ella Rentheim

Du har drept kjærlighetslivet i meg. Forstår du hva det vil si? Der tales i bibelen om en gåtefull synd som der ingen tilgivelse er for. Jeg har aldri før kunnet begripe hva det var for noe. Den store nådeløse synd, – det er å myrde kjærlighetslivet i et menneske.

Borkman

Od det sier du jeg har gjort?

Ella Rentheim

Du har gjort det. Jeg har aldri riktig visst hva der egentlig var vederfart meg før nå i kveld. Det at du sviktet meg og vendte deg til Gunhild i stedet – det tok jeg bare som en alminnelig ustadighet fra din side. Og som en følge av hjerteløse kunstgrep fra hennes. Og jeg tror nesten jeg foraktet deg en smule – tross alt. Men nu ser jeg det! Du svek den kvinne du elsket! Meg, meg, meg! Det dyreste du visste i verden, det var du rede til å avhende for vinnings skyld. Det er dobbeltmordet som du har gjort deg skyldig i! Mordet på din egen sjel og på min.

Na de breuk met Ella is Borkman met Gunhild getrouwd. Na zijn veroordeling heeft Ella ervoor gezorgd dat ze in een huis dat haar bezit was konden blijven wonen – Borkman had ervoor gezorgd dat zijn weinig nadeel van zijn faillissement ondervond. Ella heeft zich ook over Erhart ontfermd zolang dat mogelijk was. Gunhilds eer werd daardoor gekrenkt en de verhouding tussen de twee zussen is sindsdien slecht. Gunhild heeft er alles aan gedaan om Erhart van bij zijn terugkeer weer voor haar te winnen:

Fru Borkman

Jeg har idelig og alltid innprentet ham at han vær'sgo' får huske på at det er deg vi må takke for at vi kan leve såpass som vi gjør. At vi overhodet kan leve.

Ella RentheimElla Rentheim

Je hebt de liefde in mij vermoord. Begrijp je wat dat betekent? De Bijbel heeft het over een mysterieuze zonde waarvoor er geen vergiffenis bestaat. Ik heb nooit eerder echt begrepen wat daarmee bedoeld werd. De grote genadeloze zonde, dat is de liefde in een mens vermoorden.

Borkman

En jij zegt dat ik me daaraan schuldig heb gemaakt?

Ella Rentheim

Dat heb je. Ik heb voor vanavond nooit echt beseft wat er me overkomen is. Dat je me verried en Gunhild verkoos zag ik alleen als een blijk van je onstandvastigheid. En als het resultaat van haar harteloze machinaties. En ik denk bijna dat ik je ondanks alles daarvoor een beetje verachtte. Maar nu begrijp ik het. Je verried de vrouw van wie je hield! Mij, mij, mij! Je was bereid om het dierbaarste dat je in de wereld bezat, van de hand te doen als je daar voordeel uit kon halen. Dat is de dubbele moord waaraan je schuldig bent. Je hebt je eigen ziel en die van mij vermoord.

Mevrouw Borkman

Ik heb hem voortdurend en eindeloos ingeprint dat hij absoluut niet mag vergeten dat we het aan jou te danken hebben dat we enigszins comfortabel kunnen leven. Dat we überhaupt kunnen leven.

Ella Rentheim

Ikke annet enn det!

Fru Borkman

Å, slikt noe biter, du. Det føler jeg på meg selv.

Ella Rentheim

Men det er jo omtrent bare det som Erhart visste i forveien.

Fru Borkman

Da han kom hjem igjen til meg, bilte han seg inn at du gjorde alt sammen av et godt hjerte. (*ser skadefro på henne*) Nu tror han ikke det lenger, Ella.

Ella Rentheim

Hva tror han da nå?

Fru Borkman

Han tror det som sant er. Jeg spurte ham hvorledes han forklarte seg det at tante Ella aldri reiste hit for å besøke oss –

Ella Rentheim (*avbrytende*)

Det visste han før!

Fru Borkman

Han vet det bedre nu. Du hadde bilt ham inn at det var for å skåne meg og – og ham, som går der oppe på salen –

Ella Rentheim

Det var det også.

Fru Borkman

Det tror ikke Erhart en smule på nu lenger.

Ella Rentheim

Hva har du da nu fått ham til å tro om meg?

Fru Borkman

Han tror som sant er at du skammer deg over oss, – forakter oss. Eller gjør du kanskje ikke det? Har du ikke engang pønset på å få

Niets anders!

Mevrouw Borkman

Dat steekt. Dat voel ik zelf.

Ella Rentheim

Dat is immers ongeveer maar wat Erhart al wist.

Mevrouw Borkman

Toen hij weer bij mij kwam wonen, dacht hij dat je alles uitsluitend uit goedheid deed. (*kijkt haar met leedvermaak aan*) Nu gelooft hij dat niet meer, Ella.

Ella Rentheim

Wat gelooft hij dan nu?

Mevrouw Borkman

De waarheid. Ik vroeg hem waarom tante Ella ons nooit bezocht.

Ella Rentheim (*onderbreekt haar*)

Dat wist hij al lang!

Mevrouw Borkman

Hij weet het nu beter. Jij had hem wijsgemaakt dat het was om mij en hem die daarboven rondloopt te ontzien...

Ella Rentheim

Dat was ook zo.

Mevrouw Borkman

Daar gelooft Erhart nu geen sikkepit meer van.

Ella Rentheim

Wat heb je hem dan over mij wijsgemaakt?

Mevrouw Borkman

Hij gelooft dat je je over ons schaamt, ons veracht, en dat is ook zo. Of niet soms? Heb je nooit met het idee gespeeld

rive ham helt løs fra meg? Tenk deg om, Ella. Du husker det visst.

Ella Rentheim (*avvisende*)

Det var i skandalens verste tid. Da saken stod for retten. – Jeg nærer ikke de tanker lenger nu.

Fru Borkman

Det ville ikke nytte deg noe heller. For hva ble der så ellers av hans misjon! Å nei takk, du! Det er meg Erhart behøver, – ikke deg. Og derfor er han som død for deg! Og du for ham!

(1. akt)

om hem helemaal van me af te nemen? Denk eens goed na, Ella. Je herinnert je dat nog wel.

Ella Rentheim (*afwijzend*)

Dat was toen het schandaal zijn hoogtepunt bereikt had. Toen de zaak voor de rechtbank kwam. Dat soort gedachten heb ik nu niet meer.

Mevrouw Borkman

Het zou ook volkomen nutteloos zijn. Wat zou er dan nog van zijn roeping overblijven? Heel erg bedankt, jij! Mij heeft Erhart nodig, jou niet! En daarom bestaat hij voor jou niet meer! En jij niet voor hem.

Maar Ella heeft nog een verrassing in petto voor haar tweelingzus:

Ella Rentheim (*koldt, besluttet*)

Vi skal se. For nu blir jeg her ute.

Fru Borkman (*stirrer på henne*)

Her på gården?

Ella Rentheim

Ja, her.

Fru Borkman

Her – hos oss? hele natten over?

Ella Rentheim

Her ute blir jeg hele resten av mine dager om så skal være.

Ella Rentheim (*koud, vastbesloten*)

We zien wel. Want ik blijf nu hier.

Mevrouw Borkman (*staart haar aan*)

Hier in het pand?

Ella Rentheim

Ja, hier.

Mevrouw Borkman

Hier, bij ons, de hele nacht?

Ella Rentheim

Ik blijf hier de rest van mijn dagen als dat nodig is.

Ella wil dat Erhart tussen haar en zijn moeder kiest; in het eerste geval vertrekken ze dadelijk.

Sinds zijn vrijlating acht jaar geleden heeft Borkman over zijn daden nagedacht. Zijn conclusie is dat hij had kunnen slagen. Dat zegt hij tegen Foldal, een mislukte auteur en de enige van zijn vroegere kennissen die hem nog bezoekt. In hun gesprekken houden ze elkaars illusies in stand:

Borkman

Så like var jeg ved målet. Hadde jeg bare fått åtte dages frist til å områ meg. Alle deposita

Borkman

Ik had mijn doel zo goed als bereikt. Acht dagen respijt had ik nog nodig om

skulle da vært innløst. Alle de verdier som jeg med modig hånd hadde gjort bruk av, de skulle da igjen ha ligget på sin plass som før. De svimlende store aksjeselskap var den gang lik på et hengende hår kommet i stand. Ingen eneste en skulle ha tapt en øre –

Foldal

Ja Herregud, – så utrolig nær, som du var –

Borkman (*i kvalt raseri*)

Og så kom forræderiet over meg! Nettopp like midt i avgjørelsens dager! (*ser på ham*) Vet du hva jeg holder for den infameste forbrytelse et menneske kan begå?

Foldal

Nei, si meg det.

Borkman

Det er ikke mord. Ikke røveri eller nattlig innbrudd. Ikke falsk ed engang. For alt slikt noe, det øves jo mest imot folk som en hater eller som er en likegyldige og ikke kommer en ved.

Foldal

Men det infameste da, John Gabriel?

Borkman (*med ettertrykk*)

Det infameste er venns misbruk av venns tillit.

Foldal (*litt betenkelig*)

Ja men hør nu her –

Borkman (*opppfarende*)

Hva er det du vil si! Jeg ser det på deg. Men det slår ikke til. De folk som hadde sine verdipapirer i banken, de skulle fått alt sitt tilbake. Hver eneste smule! – Nei, du, – det

alles op orde te stellen. Alle deposito's zouden dan gedekt zijn. Alle waardepapieren waarvan ik stoutmoedig gebruikt had gemaakt zouden weer op hun plaats liggen. Het scheelde maar een haar of de megagrote vennootschappen hadden vorm gekregen. Niemand zou een øre verloren hebben.

Foldal

Ja, verdorie toch, zo ongelooflijk dicht bij je doel was jij...

Borkman (*met ingehouden woede*)

En toen werd ik verraden! Net toen de beslissende dagen eraan kwamen. (*kijkt hem aan*) Weet je wat voor mij de schandelijkste misdaad is die een mens kan begaan?

Foldal

Nee, zeg op.

Borkman

Niet iemand vermoorden. Niet stelen of 's nachts inbreken. En zelfs meineed niet. Want al die dingen worden gewoonlijk begaan tegen mensen die je haat of die je onverschillig laten of met wie je niets te maken hebt.

Foldal

Wat is dan voor jou dan de schandelijkste misdaad, John Gabriel?

Borkman (*met nadruk*)

Het schandelijkste is het vertrouwen van een vriend misbruiken.

Foldal (*kijkt ietwat bedenkelijk*)

Ja maar, luister eens...

Borkman (*vaart uit*)

Ik zie wel wat je wilt zeggen. Maar dat houdt geen steek. Zij die waardepapieren in de bank hadden, zouden alles terugkrijgen. Werkelijk alles! Nee, het

infameste et menneske kan begå, det er å misbruke en venns brev, – legge frem for all verden det som bare var betrodd til en eneste, på tomannshånd, liksom en hvisken i et tomt, mørkt, låst værelse. Den mann som kan gripe til slike midler, han er helt igjennom forgiftet og forpestet av overskurkens moral. Og en slik venn har jeg hatt. – Og han var den som knuste meg. (2. akt)

schandelijkste dat een mens kan doen, is de brieven van een vriend misbruiken, de hele wereld tonen wat hem vertrouwelĳk meegedeeld werd, zoals gefluister in een lege, donkere, gesloten kamer. De man die naar zulke middelen grijpt is helemaal vergiftigd en verpest door de misdadige moraal van de opperschurk. En zo'n vriend heb ik gehad ... En hij was het die me vermorzelde.

En nog belangrijker: Borkman vindt dat hij niets fouts gedaan heeft:

Borkman

Men [de] kjenner ikke, hvorfor jeg har forgått meg. Hvorfor jeg måtte forgå meg. Menneskene skjønner ikke at jeg måtte det fordi jeg var meg selv, – fordi jeg var John Gabriel Borkman, – og ikke noen annen. Og det er det jeg vil prøve på å gi deg en forklaring over.

Fru Borkman (*ryster på hodet*)

Nytter ikke noe. Tilskyndelser frikjenner ingen. Innskytelse ikke heller.

Borkman

I ens egne øyne kan de frikjenne.

Fru Borkman (*slår avvissende ut med hånden*)

Å, la være med dette her! Jeg har tenkt så rundelig nok over disse dine mørke saker.

Borkman

Jeg også. I de fem endeløse år i cellen – og annetsteds – hadde jeg tid til det. Og i de åtte år ovenpå i salen hadde jeg ennå bedre tid. Jeg har tatt hele rettsaken opp igjen til fornyet behandling – for meg selv. Gang etter gang har jeg tatt den opp. Jeg har vært min egen anklager, min egen forsvarer og min egen dommer. Mere upartisk enn noen som helst annen, – det tør jeg nok si. Jeg har gått der oppe på salsgulvet og krenget og

Borkman

Maar [de mensen] weten niet waarom ik het deed. Waarom ik het moest doen. De mensen begrijpen niet dat ik het moest doen omdat ik John Gabriel Borkman was en niet iemand anders. En dat wil ik nu proberen je uit te leggen.

Mevrouw Borkman (*schudt het hoofd*)

Dat heeft geen zin. Bevlogenheid spreekt niemand vrij. Ingevingen doen dat ook niet.

Borkman

Ze kunnen iemand in zijn eigen ogen vrijspreken.

Mevrouw Borkman (*maakt een afwijzend*

gebaar) Hou ermee op. Ik heb al meer dan genoeg nagedacht over je duistere zaakjes.

Borkman

Ik ook. In die vijf eindeloze jaren in de cel – en elders – had daar tijd genoeg voor. En in de acht jaren hierboven had ik nog meer tijd. Ik heb de hele rechtszaak in mijn gedachten keer op keer opnieuw voor de rechter gebracht. Ik ben mijn eigen anklager geweest, mijn eigen verdediger en mijn eigen rechter. Onpartijdiger dan wie ook, dat durf ik gerust stellen. Ik heb hierboven werkelijk

endevendt hver eneste en av mine handlinger. Betraktet dem både forfra og bakfra like så skånselløst, like så ubarmhjertig som noen advokat. Og det domsresultat jeg stadig kommer til, det er det, at den eneste jeg har forbrutt meg imot, – det er meg selv.

Fru Borkman

Enn imot meg da? Og imot din sønn?

Borkman

Du og han kommer inn under det jeg mener når jeg sier meg selv.

Fru Borkman

Og så de mange hundrede andre da? De, som folk sier, at du skal ha ruinert?

Borkman (*heftigere*)

Jeg hadde makten! Og så den ubetvingelige **kallelse** inneni meg da! De bundne millioner lå der utover landet, dypt i fjellene, og ropte på meg! Skrek til meg om befrielse! Men ingen av alle de andre hørte det. Bare jeg alene.

Fru Borkman

Ja, til **brennemerke** for navnet Borkman.

Borkman

Gad vite, jeg, hvis de andre hadde hatt makten, om de ikke hadde handlet akkurat liksom jeg?

Fru Borkman

Ingen, ingen uten du hadde gjort det!

Borkman

Kanskje ikke. Men så var det fordi de ikke hadde evner som jeg. Og hadde de gjort det, så hadde de ikke gjort det med mine formål for øye. Handlingen var da blitt en annen. – Kort og godt, jeg har frikjent meg selv.

ieder van mijn daden van alle mogelijke kanten bekeken, even onbarmhartig als gelijk welke advocaat. En ik kwam elke keer uit bij hetzelfde eindvonnis: de enige tegenover wie ik iets misdaan heb... dat ben ikzelf.

Mevrouw Borkman

En hoe zit het dan met mij? En met je zoon?

Borkman

Met mezelf bedoel ik ook jou en hem.

Mevrouw Borkman

En die vele anderen van wie de mensen zeggen dat je ze geruïneerd moet hebben?

Borkman (*heftiger*)

Ik had de energie. En dan was er die onbedwingbare impuls in mij! De geketende miljoenen lagen over het hele land verspreid, diep in de bergen, en riepen om me. Schreeuwden dat ze bevrijd wilden worden! Maar ik was de enige die het hoorde. Ik alleen.

Mevrouw Borkman

Ja, om de naam Borkman te brandmerken.

Borkman

Ik zou graag weten of de anderen, indien ze de energie gehad hadden, niet net hetzelfde gedaan zouden hebben als ik?

Mevrouw Borkman

Niemand, niemand anders dan jij zou het gedaan hebben!

Borkman

Misschien niet. Maar dan was dat omdat ze mijn kwaliteiten niet hadden. En hadden ze het gedaan, dan hadden ze niet hetzelfde voor ogen gehad als ik. Ze zouden op een andere manier te werk

(3. akt)

gegaan zijn. Om kort te gaan, ik heb mezelf vrijgesproken.

Borkman heeft zich eerder in het stuk al geout als een soort übermensch, die alleen het goede met de mensen voorhad:

Borkman

Alle maktens kilder i dette land ville jeg gjøre meg underdanige. Alt hva jord og fjell og skog og hav rommet av rikdommer – det ville jeg underlegge meg og skape herredømme for meg selv og derigjennem velvære for de mange, mange tusen andre.
(2. akt)

Borkman

Alle machtcentra van dit land wou ik me toe-eigenen. Alles wat de bodem en de bergen en de bossen en de zee aan schatten verborgen hielden wou ik aan me onderwerpen en beheren en zo welvaart creëren voor vele, vele duizenden anderen.

Hij koestert nog altijd duidelijke hoop om voor het hem aangedane "onrecht" "vergoed" te worden:

Borkman

Når oppreisningens time slår for meg... Når de innser at de ikke kan unnvære meg... Når de kommer her opp til meg på salen – og kryper til korset og trygler meg om å ta bankens tøyler igjen –! Den nye bank som de har grunnet¹ – og ikke kan make – (*stiller seg ved skrivebordet liksom før¹ og slår seg for brystet*) Her vil jeg stå og ta imot dem! Og det skal høres og spørres viden om i landet hva betingelser John Gabriel Borkman stiller.
(2. akt)

Borkman

Wanneer het uur van mijn eerherstel aangebroken is, wanneer ze inzien dat ze niet zonder me kunnen, wanneer ze me hierboven komen bezoeken en smeken om de leiding van de bank weer op mij te nemen! De nieuwe bank die ze opgericht hebben en die ze boven het hoofd gegroeid is (*hij gaat weer aan de schrijftafel staan en klopt zich op de borst*) Hier zal ik staan en hen ontvangen! En heel het land zal te horen krijgen welke voorwaarden John Gabriël Borkman stelt.

Ella Rentheim blijkt erg ziek te zijn en heeft niet lang meer te leven:

Borkman

Men hva i all verden kan den sykdom være kommet av? Du, som da visst har levd så sunt og så **regelrett** –? Hva kan det da være kommet av?

Ella Rentheim (*ser på ham*)

Legene tenkte seg at jeg kanskje engang hadde hatt store sinnsbevegelser å gå igjennem.

Borkman (*oppbrusende*)Borkman

Maar waar zou die ziekte in hemelsnaam vandaan kunnen komen? Jij, die toch gezond en ordelijk geleefd hebt? Waar kun je het dan opgedaan hebben?

Ella Rentheim (*kijkt hem aan*)

De dokters meenden dat ik misschien ooit een grote emotionele crisis had doorgemaakt.

Borkman (*kwaad wordend*)

Sinnsbevegelser! Aha, jeg forstår! Det skulle være meg som har skylden!
(2. akt)

Een emotionele crisis! Aha, ik begrijp het al! Het zou dus mijn schuld zijn!

Ella wil dat Erhart na haar dood de naam "Rentheim" zal voortzetten:

Ella Rentheim (*i stigende indre opprør*)
Det er det for sent å drøfte nu! Men jeg må ha mitt hjertes eget eneste barn igjen, før jeg går bort! Det er så usigelig tungt for meg å tenke på at jeg skal forlate alt hva liv er, – forlate sol og lys og luft uten å late etter meg her en eneste en som ville tenke på meg, minnes meg varmt og vemodig, – slik som en sønn tenker på og minnes den mor han har mistet.
(2. akt)

Ella Rentheim (*in groeiende, innerlijke onrust*)
Het is te laat om daar nu dieper op in te gaan! Maar ik wil mijn hartekind terug voor ik deze wereld verlaat. Het valt me zo onzegbaar zwaar te denken dat ik alles wat leeft moet verlaten, zon en lucht, zonder ook maar iemand achter te laten die met warmte en weemoed aan me zou denken, zoals een zoon mijmerend denkt aan de moeder die hij verloren heeft.

Daardoor bereikt het conflict tussen Ella en Gunhild een hoogtepunt. Gunhild herhaalt nog eens wat ze met Erhart voor ogen heeft:

Gunhild
Men jeg har oppdratt en hjelper til å sette sitt liv inn på dette ene. Han skal leve livet i renhet og høyhet og lys, således at ditt eget grubeliv blir som utslettet her oppe på jorden!
(3. akt)

Gunhild
Maar ik heb een helper opgevoed die zijn leven zal wijden aan dit alleen. Hij zal een leven leiden dat zo zuiver en verheven en helder is, dat jouw¹ donkere aardse kuiperijen uitgewist worden!

¹ d.w.z. Borkmans

Borkman zelf ziet het anders. Hij heeft plannen en daar zal Erhart een rol in spelen:

Borkman
Jeg har gått der oppe og sløst bort hele åtte kostbare år av mitt liv! Samme dag jeg kom på fri fot, skulle jeg gått ut i virkeligheten, – ut i den jernharde, drømmeløse virkelighet! Jeg skulle begynt nedenfra og svunget meg opp til høydene på ny, – høyere enn noensinne før, – tross alt det som ligger imellom.
[...]
Begynne nedenfra igjen. Det er bare gjennom sin nåtid og sin fremtid at et menneske kan sone fortiden. Gjennom arbeide, – gjennom ustanselig arbeide for alt det som i ungdommen stod for meg som selve livet. Men nu så tusenfold høyere enn

Borkman
Ik heb hierboven rondgelopen en acht jaren van mijn leven verspild! De dag dat ik vrijkwam, had ik de werkelijkheid moeten instappen, de staalharde, echte werkelijkheid! Ik zou onderaan begonnen zijn en me opnieuw opwerken – hoger komen dan ooit tevoren, ondanks alles onderweg.
[...]
Ik zal weer onderaan beginnen. Alleen door zijn heden en zijn toekomst kan een mens boete doen voor zijn verleden. Door te werken, door onvermoeibaar te werken voor alles wat toen ik jong was, het leven zin gaf, en dat nu duizend keer

den gang. Erhart, – vil du være med meg og hjelpe meg med dette nye liv?
(3. akt)

groter is dan toen. Erhart, wil je met me meegaan en me helpen in dit nieuwe leven?

Maar het wordt voor Borkman én voor zijn vrouw én voor Ella een ontgoocheling. Erhart blijkt niet geïnteresseerd in hun plannen: hij kiest voor instant geluk en zal wel zien of dat blijft duren

Erhart (*lidenskapelig*)

Ja, men jeg vil ikke arbeide nu! For jeg er ung! Aldri har jeg visst av at jeg var det før. Men nu føler jeg det så strømmende varmt igjennom meg. Jeg vil ikke arbeide! Bare leve, leve, leve!

Fru Borkman (*med et anende utrop*)

Erhart, – hva vil du leve for!

Erhart (*med tindrende øyne*)

For lykken, mor!
(3. akt)

Erhart (*hartstochtelijk*)

Maar ik wil nu niet werken! Want ik ben jong! Nooit tevoren heb ik geweten wat dat was. Maar nu voel ik het zo warm door me heen stromen. Ik wil niet werken! Alleen maar leven, leven, leven!

Mevrouw Borkman (*luid, heeft een voor gevoel*) Erhart, waarvoor wil je leven?

Erhart (*met fonkelende ogen*)

Voor het geluk, moeder!

Erhart wil zijn leven niet vergooien zoals zijn ouders dat vóór hem gedaan hebben. Hij heeft een minnares, de rijke, al wat oudere en gescheiden Fanny Wilton:

*(Fru Wilton kommer inn i stuen. Erhart lukker døren etter henne. Hun bøyer seg avmålt for Borkman, der stumt hilser igjen.)
(Kort taushet)*

(Mevrouw Wilton komt de kamer binnen. Erhart sluit de deur achter haar. Ze maakt een afgemeten buiging voor Borkman, die haar groet beantwoordt maar niets zegt) (Korte stilte)

Fru Wilton (*med dempet, men fast stemme*)

Ordet er altså blitt sagt. Og så kan jeg jo nok vite at jeg står her som en der har anrettet stor ulykke i huset.

Mevrouw Wilton (*met gedempte, maar vaste stem*) Het hoge woord is er dus uit. En dus weet ik dat ik hier nu sta als iemand die groot onheil heeft aangericht in dit huis.

Fru Borkman (*langsomt; ser stivt på henne*)

De har knust den siste rest av det jeg hadde å leve for. (*utbrytende*) Men dette her, – det er jo dog så rent umulig allikevell!

Mevrouw Borkman (*langzaam; kijkt haar strak aan*) U hebt het enige wat mijn leven nog zin gaf vermorzeld. (*vaart uit*) Maar dit hier, dit is immers gewoonweg onmogelijk!

Fru Wilton

Jeg forstår så godt at det må forekomme Dem umulig, fru Borkman.

Mevrouw Wilton

Ik begrijp heel goed dat het voor u onmogelijk lijkt, mevrouw Borkman.

Fru Borkman

Mevrouw Borkman

Ja, det må De da vel kunne si Dem selv, at det er umulig. Eller hva –?

Fru Wilton

Jeg vil heller si, at det er så rent urimelig. Men det er nu engang så allikevel.

Fru Borkman (*vender seg*)

Er dette her dit fulle alvor, Erhart?

Erhart

Dette her er lykken for meg, mor. Hele den store livets lykke. Jeg kan ikke si deg noe annet.

Fru Borkman (*til fru Wilton; knuger hendene*)

Å, hvor De har dåret og forlokket min ulykkelige sønn!

Fru Wilton (*med et stolt nakekast*)

Det har jeg ikke gjort.

Fru Borkman

Har De ikke gjort det, sier De!

Fru Wilton

Nei. Jeg har hverken dåret eller forlokket ham. Frivillig er Erhart kommet imot meg. Og frivillig har jeg møtt ham på halvveien.

Fru Borkman (*ser hånlig nedad henne*) Ja De, ja!

Det tror jeg sa gjerne.

Fru Wilton (*bebersket*)

Fru Borkman, – det gis makter i menneskelivet, som De ikke synes å kjenne synderlig til.

Fru Borkman

Hvilke makter, om jeg tør spørre?

Fru Wilton

De makter, som byr to mennesker å knytte

Ja, u kunt zelf wel zeggen dat het onmogelijk is. Of wat?

Mevrouw Wilton

Ik zou eerder zeggen dat het erg onwaarschijnlijk is. Maar het is nu eenmaal zo.

Mevrouw Borkman (*zich omkerend*)

En meen je dit nu ernstig, Erhart?

Erhart

Dit hier betekent voor mij het geluk, mama. Het grote geluk van mijn leven. Meer kan ik je niet zeggen.

Mevrouw Borkman (*richt zich tot Mevrouw*

Wilton, handenwringend) O, u hebt het hoofd van mijn ongelukkige zoon op hol gebracht en hem verleid!

Mevrouw Wilton (*trots opkijkend*)

Dat heb ik niet gedaan.

Mevrouw Borkman

U beweert dat u dat niet gedaan hebt!

Mevrouw Wilton

Ja. Ik heb zijn hoofd niet op hol gebracht en hem niet verleid. Erhart is uit vrije wil naar me toegekomen en ben hem uit vrije tegemoet gelopen.

Mevrouw Borkman (*kijkt minachtend op*

haar neer) Ja, dat wil ik graag geloven.

Mevrouw Wilton (*zichzelf beheersend*)

Mevrouw Borkman, er bestaan krachten in het mensenleven, waar u blijkbaar weinig van af weet.

Mevrouw Borkman

Welke krachten zijn dat dan, als ik vragen mag?

Mevrouw Wilton

Die krachten die het mogelijk maken dat

sin livsgang uløselig – og hensynsløst sammen.

Fru Borkman (*smiler*)

Jeg trodde at De allerede var uløselig bunden – til en annen.

Fru Wilton (*kort*)

Denne annen har forlatt meg.

Fru Borkman

Men han lever dog, sies der.

Fru Wilton

For meg er han død.

Erhart (*inntrengende*)

Ja, mor, for Fanny er han død. Og denne annen kommer jo forresten ikke meg ved!

Fru Borkman (*ser strengt på ham*)

Du vet det altså, – dette med den annen?

Erhart

Ja, mor, jeg vet det så godt, så godt, alt sammen!

Fru Borkman

Og allikevel så kommer det deg ikke ved, sier du!

Erhart (*i avvissende overmøt*)

Jeg kan bare si deg, at det er lykken, jeg vil ha! Jeg er ung! Jeg vil leve, leve, leve!

Fru Borkman

Ja, du er ung, Erhart. Altfor ung til dette her.

Fru Wilton (*fast og alvorlig*)

De må ikke tro annet, fru Borkman, enn at jeg har sagt ham det samme. Alle mine livsforhold har jeg lagt frem for ham. Idelig har jeg minnet ham om at jeg er hele syv år eldre enn han –

toe mensen onbekommerd hun levens onlosmakelijk met elkaar verbinden.

Mevrouw Borkman (*glimlacht*)

Ik dacht dat u al onlosmakelijk met iemand anders verbonden was.

Mevrouw Wilton

Hij heeft me in de steek gelaten.

Mevrouw Borkman

Maar er wordt gezegd dat hij nog leeft.

Mevrouw Wilton

Voor mij is hij dood.

Erhart (*indringend*)

Ja, mama, voor Fanny is hij dood. En voor mij maakt het geen enkel verschil uit.

Mevrouw Borkman (*kijkt hem streng aan*)

Je weet dus van die ander?

Erhart

Ja, mama, ik weet het allemaal!

Mevrouw Borkman

En toch zeg je dat het je niets uitmaakt!

Erhart (*overmoedig afwijzend*)

Ik kan alleen maar zeggen dat ik gelukkig wil zijn! Ik ben jong! Ik wil leven, leven, leven!

Mevrouw Borkman

Ja, jong ben je, Erhart. Te jong voor dit hier.

Mevrouw Wilton (*vastbesloten en ernstig*)

U moet me geloven, mevrouw Borkman, ik heb hem dat allemaal verteld. Ik heb heel mijn leven aan hem verteld. Ik heb hem er eindeloos aan herinnerd dat ik niet minder dan zeven jaar ouder ben dan

Erhart (*avbrytende*)

Å hva, Fanny, – det visste jeg jo i forveien.

Fru Wilton

– men ingenting, – ingenting har fruktet.

Fru Borkman

Så? Ikke det? Hvorfor har De da ikke uten videre avvist ham? Lukket Deres hus for ham? Se, det skulle De ha gjort i tide!

Fru Wilton (*ser på henne og sier dempet*)

Det kunne jeg simpelthen ikke, fru Borkman.

Fru Borkman

Hvorfor kunne De ikke?

Fru Wilton

Fordi lykken var for meg også bare i dette eneste ene.

Fru Borkman (*hånlig*)

Hm, – lykken, lykken –

Fru Wilton

Jeg har aldri før visst, hva lykke var i livet. Og jeg kan da umulig vise lykken fra meg, fordi om den kommer så sent.

Fru Borkman

Og hvor lenge tror De, den lykken vil vare?

Erhart (*avbrytende*)

Kort eller lenge, mor, – det får være det samme!

Fru Borkman (*i vrede*)

Forblindede menneske, som du er! Ser du da ikke hvor alt dette her bærer hen?

Erhart

hij...

Erhart (*underbreekt haar*)

Och, Fanny, ik wist alles al op voorhand.

Mevrouw Wilton

Maar het haalde helemaal niets uit.

Mevrouw Borkman

Nee? Waarom hebt u hem dan niet zonder meer afgewezen? Hem de toegang tot uw huis ontzegd? Kijk, dat had u moeten doen toen er nog tijd was!

Mevrouw Wilton (*kijkt haar aan en zegt stilletjes*) Dat kon ik gewoonweg niet, mevrouw Borkman.

Mevrouw Borkman

En waarom niet?

Mevrouw Wilton

Omdat ik het geluk alleen maar bij hem kon vinden.

Mevrouw Borkman (*schamper*)

Hm, het geluk, het geluk...

Mevrouw Wilton

Vroeger heb ik nooit geweten wat geluk was. En dan kan ik nu onmogelijk het geluk afwijzen alleen maar omdat het zo laat komt.

Mevrouw Borkman

En hoe lang denkt u dat dat geluk duren zal?

Erhart (*underbreekt haar*)

Kort of lang, mama – het maakt niet uit!

Mevrouw Borkman (*boos*)

Verblind, dat ben je. Zie je dan niet waar dit heen leidt?

Erhart

Jeg bryr meg ikke om å se fremover i tiden.
Vil ikke se meg om i noen retning! Jeg vil
bare få lov til å leve livet engang, jeg også!

De toekomst interesseert me niet. Ik kijk
voor- noch achterwaarts! Ik wil alleen van
het leven genieten, ook ik!

Met Fanny Wilton zal Erhart naar het buitenland vertrekken. Fanny Wilton heeft zich ook ontfermd over Vilhelm Foldals muzikaal begaafde dochter. Ook zij zal met hen meereizen.

Het einde van het stuk is ironisch en symbolisch. Foldal heeft het thema van John Gabriel Borkman eerder in het stuk al eens treffend verwoord:

Foldal

For jeg har selv hatt mine tvil – en gang
imellom, skal du vite. Den grufulle tvil – at
jeg har forkvaklet livet for en innbilnings
skyld.
(2. akt)

Foldal

Want ik heb zelf mijn twijfels gehad, nu
en dan, moet je weten. Die gruwelijke
twijfel – dat ik mijn leven vergooid heb
aan een zinsbegoocheling.

Nu hij hoort dat zijn dochter de kans gekregen heeft om in het buitenland te studeren is hij in de zevende hemel. Dat ze niet persoonlijk afscheid van hem heeft genomen vindt hij niet zo erg en dat de koets waarmee Fanny Wilton, Erhart en Frida Foldal in allerijl vertrokken zijn hem omvergereden heeft evenmin. Hij blijft de illusie koesteren dat zijn leven nuttig is geweest:

Foldal (*stille bevegte*)

Er det ikke forunderlig hvorledes lykken kan
føye seg for et menneske! Det er min – min
smule diktergave som har omsatt seg til
musikk hos Frida. Og så har jeg altså ikke
forgjeves vært dikter allikevel da. For nu får
hun reise ut i den store, vide verden som jeg
engang hadde drømt så deilig om at å se. I
lukket sledevogn får lille Frida reise. Og med
sølvklokker på seletøyet –

Foldal (*stil, ontroerd*)

Het is toch verwonderlijk hoe het geluk
een mens soms ter hulp schiet! Mijn
bepert literair talent heeft zich bij Frida
in talent voor muziek veranderd. En dus
ben ik toch niet vergeefs schrijver
geweest. Want nu kan ze de grote, wijde
wereld intrekken, waarvan ik vroeger zo
heerlijk droomde dat ik hem zou zien. In
een gesloten paardenslee met zilveren
belletjes aan het tuig..

Borkman

– og kjøre over sin far –

Borkman

rijdt ze haar vader omver.

Foldal (*glad*)

Å hva! Det kan være det samme med meg,
når bare barnet –.
(4. akt)

Foldal (*blij*)

Och, dat maakt niets uit, wanneer mijn
kind...

Borkman, die het leven waar zijn zoon voor kiest aan zich heeft laten voorbijgaan, waagt zich voor de eerste keer in acht jaar buiten, beklimt een heuvel, ziet de stad onder zich liggen, herhaalt nog een keer zijn droom

Borkman

Jeg fornemmer dem, de bundne millioner; jeg føler malmårene, som strekker sine buktede, grenede, lokkende arme ut etter meg. Jeg så dem for meg som levendegjorte skygger – den natt da jeg sto i bankkjelleren med lykten i hånden. I ville frigjøres den gang. Og jeg prøvde på det. Men jeg maktet det ikke. Skatten sank i dypet igjen. Men jeg vil hviske det til jer her i nattestillheten. Jeg elsker eder, der I ligger skinndøde i dypet og i mørket! Jeg elsker eder, I livkrevende verdier -- med alt eders lysende følge av makt og ære. Jeg elsker, elsker, elsker eder!
(4. akt)

Borkman

Het lijkt alsof ik ze voel, de gekluisterde miljoenen; ik voel de ertsaderen, die lokkend hun bochtige, vertakte armen naar mij uitstrekken. Ik zag ze vóór mij als levend geworden schimmen ... die nacht, toen ik in de kelders van de Bank stond met het licht in mijn hand. Ik wou ze bevrijden toen. En ik probeerde het. Maar ik kon het niet. De schimmen zonken weer de diepte in. Maar ik wil het jullie toefluisteren hier, in de stilte van de nacht. Ik hou van jullie, van jullie allemaal, die daar schijndood liggen in de duistere diepte! Ik heb jullie lief, om leven roepende schatten... met heel jullie lichtend gevolg van macht en heerlijkheid. Ik heb jullie lief, lief, lief!

maar sterft dan. Ella, die hem vergezelt, heeft net daarvoor nog opgemerkt:

Ella Rentheim

Der på benken satt vi ofte før, -- og så ennå langt, langt videre ut over.

Borkman

Det var et drømmeland vi så ut over den gang.

Ella Rentheim (*nikker tungt*)

Vårt livs drømmeland var det, ja. Og nu er det land. – Og det gamle tre er dødt.
(4. akt)

Ella Rentheim

Op die bank zaten we vroeger vaak, en keken naar de weidse verte.

Borkman

Het was een dromenland dat we toen aanschouwden.

Ella Rentheim (*knikt mistroostig*)

Het dromenland van ons leven, ja. En nu is het met sneeuw bedekt. En de oude boom is dood.

De twee zussen komen bij de dode man tot een soort verzoening:

Ella Rentheim (*går hen foran benken*)

Vil du ikke se på ham, Gunhild?

Fru Borkman (*avvergende*)

Nei, nei, nei. (*demper stemmen*) Han var en sønn, – han, banksjefen. Kunne ikke tåle friske drag.

Ella Rentheim

Wil je hem niet zien, Gunhild?

Mevrouw Borkman (*maakt een afwerend gebaar*)

Nee, nee, nee. Hij was de zoon van een mijnwerker. Hij, de bankdirecteur, kon geen frisse lucht

Ella Rentheim

Det var nok snarere kulden som drepte ham.

Fru Borkman (ryster på hodet)

Kulden, sier du? Kulden, – den hadde drept ham for lenge siden.

Ella Rentheim (*nikker til henne*)

Og skapt oss to om til skygger, ja.

Fru Borkman

Du har rett i det.

Ella Rentheim (med et smertelig smil)

En død og to skygger, – det har kulden virket.

Fru Borkman

Ja, hjertekulden. – Og så kan vel vi to rekke hinannen hånden da, Ella.

Ella Rentheim

Jeg tenker vi kan det nu.

Fru Borkman

Vi to tvillingsøstre – over ham vi begge har elsket.

Ella Rentheim

Vi to skygger – over den døde mann.

(*Fru Borkman, bak benken, og Ella Rentheim foran, rekker hinannen hendene*)

(4. akt)

verdragen.

Ella Rentheim

Het was wel eerder de koude die hem fataal werd.

Mevrouw Borkman (*schudt het hoofd*)

De kou, zeg je? De koude had hem al lang geleden gedood.

Ella Rentheim

En ons beiden tot schimmen herleid, ja.

Mevrouw Borkman

Je hebt gelijk.

Ella Rentheim (*met een pijnlijke glimlach*)

Een dode en twee schimmen, daar heeft de koude voor gezorgd.

Mevrouw Borkman

Ja, de koude van het hart. En dus kunnen we elkaar nu wel de hand reiken, Ella.

Ella Rentheim

Ik denk dat we dat nu wel kunnen doen.

Mevrouw Borkman

Wij tweelingzussen, over hem die we allebei bemind hebben.

Ella Rentheim

Twee schimmen, over de dode man.

(*Mevrouw Borkman, achter de bank, en Ella Rentheim ervoor, reiken elkaar de hand.*)

Over John Gabriel Borkman:

there is a certain looseness of fibre in "John Gabriel Borkman" which we do not find in the best of Ibsen's earlier works. But in point of intellectual power and poetic beauty it yields to none of its predecessors. The conception of the three leading figures is one of the great things of literature; the second act, with the exquisite humour of the Foldal scene, and the dramatic intensity of the encounter between Borkman and Ella, is perhaps the finest single act Ibsen ever wrote, in prose at all events; and the last scene is a thing of

rare and exalted beauty. (William Archer, *The Collected Works of Henrik Ibsen, Volume XI*)

While the plot in [Ibsen's] John Gabriel Borkman is far removed from Wall Street in terms of time and place, the personal drama is unchanged. Borkman's archaic ideas of honour still drive modern men out into the forest on a dark winter's night. Ibsen's stinging bourgeoisie with its unwritten social justice has been replaced by the printed word. The press have taken charge of morals and persecution. When today's corporate leaders run ethics courses for their employees, they do not refer to the law. They do not threaten them with prison and punishment. They say "don't do anything that looks bad on the front pages of the tabloids".

Because they know that this is the real penalty for being caught out in corruption and greed. The judgment of the neighbours. The loss of respect and position. Greed only works for as long as you get rich and get away with it. It brings honour and power. That was the situation in a small Norwegian town in 1896, and Wall Street in the 21st century is no different. (Marie Simonsen, *To be a poet is to see. Ibsen in our time*)

In de drie namen van John Gabriel Borkman spiegelen zich de drie belangrijkste factoren van zijn wezen. "Zelf heeft Ibsen gezegd dat hij met de Engelsche voornaam John Borkman heeft willen karakteriseeren als zakenman, terwijl Gabriel – de naam van de aartsengel – een symbool moest zijn voor zijn genialiteit [...] Het Noorsche woord voor mijnwerker, bergmand, wijkt in de uitspraak slechts door een enkele klinker af van de naam Borkman, die een donkerder klank heeft [...] de mijnwerker [kent] naast het hoofddoel: tot in het hart van het gebergte doordringen, nog twee afzonderlijk loopende nevingedachten, die hem tot een gebroken figuur maken [...] de bevrediging van het instinct- en driftleven en het ideeële doel: de menschheid te vereenigen in liefde en geluk. [...] Zijn hoofddoel, de schatten van de natuur aan het licht te brengen, werd niet meer geadeld door het ethos en uitsluitend dienstbaar gemaakt aan zijn hartstocht; de idee van het "rijk" verloor zijn warmte en bezieling en werd nog alleen gedragen door machtsbegeerte [...] Deze gevoelsarmoede maakt het hem mogelijk het geluk van anderen te vernietigen om zichzelf tot aanzien te brengen

[...]

De naam Ella zou [...] verder ook een afkorting kunnen zijn van Eleonore, zoals Nora in "Een Poppenhuis" eigenlijk heette. Beiden revolteren tegen de traditie waarin ze zijn opgevoed en verdedigen het natuurlijk rechtsgevoel van de vrouw tegen de opvatting van de wet, terwijl zij aan de geliefde man niet konden vergeven haar persoon achter te stellen bij een betrekking als bankdirecteur [...] De diepste vernedering is voor Ella: niet als warm voelende persoonlijkheid te worden gewaardeerd, om de grootheid en de zuiverheid van haar liefde, maar als geslachtswezen, dat kan worden ingeruild voor maatschappelijke waarden, zoodat zij de aanzoeken van Hinkel dan ook onverbiddelijk afwees.

[...]

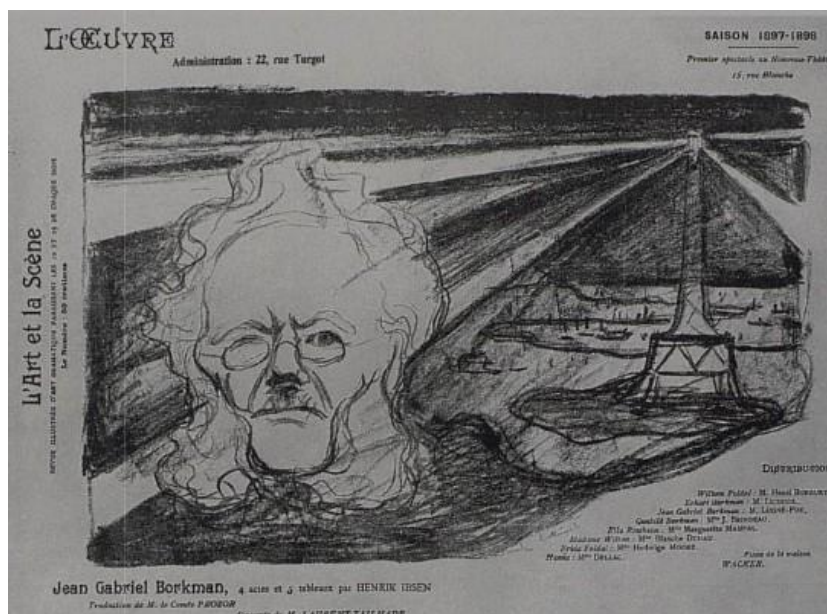
Evenals Borkman, die diep in de zestig is, voelde de 69-jarige Ibsen in de laatste levensfase [...] de wroeging om een verspild leven, een schijnbestaan. De stemming waaruit het drama zich heeft ontwikkeld spreekt uit een brief van 31-7-1895. Het geeft een zekere bevrediging, in alle landen zoveel ingang te vinden. Maar eenig geluksgevoel brengt het. En wat is het alles waard, in de grond?" Zowel voor Borkman alsvoor Ibsen was de terugweg naar de jeugdromen afgesneden. (Clara Stuyver, *Psychologie en symboliek van Ibsens ouderdomsdrama's*)

John Gabriel ist eine Ausgeburt des "Übermenschen. Ibsen läßt ihn an seinem krassen Egoismus scheitern [...] Sein angeblicher Drang, der Menschheit zu helfen, ist im Grund nichts anderes als Selbstsucht und Machtbegehren. Der Dichter verurteilt Borkman, verberrlicht aber um zu mehr in Ella Rentheim die Verkörperung wahrer, selbstloser Liebe. (Franz J. Keutler, Kindlers Literatur Lexikon)

Ein Stück, das in seiner Geschlossenheit und Konzentration zum Besten gehört, was er geschrieben hat. Die Einheit der Zeit ist strenger eingehalten als jemals zuvor – die Spielzeit ist mit der gespielten Zeit fast identisch – während das Szenenbild sich von Akt zu Akt verändert, um sich zum Schluß in eine gewaltige Schneelandschaft auszuweiten. [...] Als Übermenschen oder besser gesagt als Ausnahmefigur sieht Borkman vor allen Dingen sich selbst. Dieser Perspektive ist es dann auch die er Seiner Umwelt, seiner Frau Gunhild und ihrer Zwillingsschwester Ella Rentheim, aufgezwungen hat [...] Es gehört nun einmal zu den expansiven Mechanismen des Kapitalismus, daß er die unwahrscheinlichsten Träume zu Wirklichkeit werden lassen kann. Einer realen Grundlage entbehren auch Borkmans Träume nicht. Das Gefühl für Recht und Unrecht tritt dabei völlig in den Hintergrund. er Umwelt, an Ella Rentheim und seiner Frau, vergangen hat, spielt für ihn keine Rolle. Entscheidend ist für ihn allein, daß die Träume von seiner Selbstverwirklichung nicht in Erfüllung gegangen sind. [...] John Gabriel Borkman sieht sich als das geniale Individuum, das nur deswegen Anklage gegen sich selbst erhebt, weil es die traumatische Erfahrung der Unvereinbarkeit von Traum und Wirklichkeit nicht bewältigen kann. (Gerd Enno Rieger, Henrik Ibsen, in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten)

When John Gabriel Borkman was produced abroad, Gunhild was presented simply as the implacable, hate-filled woman.... Ibsen declared that Mrs Borkman had been misinterpreted. "The main thing", he said, "is that Mrs Borkman loves her husband. Originally she wasn't a hard and wicked woman, but a loving wife, who had become hard and wicked from the disappointment she had suffered. She was disappointed by her husband first of all in love, and then in regard to his genius. It is this point above all that the actress must stress. (John Northam, Ibsen's Dramatic Method. A Study of the Prose Dramas)

Het gebrek aan affectie tussen Borkman en zijn vrouw zorgt ervoor dat het stuk koude uitstraalt. Dat(lijkt ook symbolisch zichtbaar te worden in het sneeuwlandschap en de sneeuw. Het heeft Edvard Munch ertoe gebracht om te zeggen dat het stuk het imposantste sneeuwlandschap uit de noordse kunst is. (Didrik Arup Seip, Henrik Ibsens Samlede Verker, Hundreårsutgave, del XIII)

affiche van Edard Munch voor een opvoering in Parijs (1897)

Het stuk bezit dezelfde geheimen als veel andere van de latere stukken van Ibsen: hoe dieper je graaft, hoe levendiger de personages worden [...] en zoals altijd, als Ibsen op zijn best is, is het bijna onmogelijk om te beslissen wie er gelijk heeft en wie een held is en wie een schurk. Het is aanzienlijk gemakkelijker te zien naar wie Ibsens sympathie uitgaat: dat is namelijk altijd naar de verliezer, in dit geval Ella Rentheim. Ze is de enige die geen geld verloor, maar ze is overduidelijk degene aan wie het grootste onrecht werd gedaan. Daarom moet ze niet liegen tegen zichzelf en tegen de anderen. Al de anderen liegen meedogenloos. [...]

Wie nu van Ibsens stuk over de übermensch een levende voorstelling op de planken wil brengen is verplicht in de tekst een groot aantal kleine (bijna microscopische) veranderingen aan te brengen. De toeschouwer moet de indruk krijgen dat het hier niet gaat over museumstukken maar over levende mensen. [...]

Ibsens personages spreken een zogenaamde "beschaafde" taal. Maar net die taal heeft erg vele veranderingen ondergaan in de tachtig jaar sinds de première van het stuk. [...]

Bovendien is het noodzakelijk om het beeldgebruik en de woordkeuze te matigen. Het einde van de negentiende eeuw werd gekenmerkt door een ongebreideld individualisme. Zowel in de literatuur als in het theater werd er "luidruchtig" gesproken en heftig met de armen gezwaaaid. En het kan niet ontkend worden dat Ibsen in dit stuk heel wat woorden gebruikt die nu bombastisch en stijf-literair aandoen. [...]

John Gabriel Borkman is een drama over mensen die gevangen zitten in zichzelf. De wensen en verwachtingen die ze ooit hadden, zijn verkrumeld. Ze cultiveren hun zelfmedelijden [...] Op die manier wordt John Gabriel Borkman een stuk over eenzame mensen met gefnuikte gevoelens, vol haat en onverzoenlijkheid. Af en toe, zoals in de slotscène, wordt de bitterheid verzacht door een waas van melancholie en weemoed. Maar de atmosfeer in het stuk wordt gekenmerkt door hardheid en koude. (Hans Heiberg, theaterbrochure Trøndelag teater, 1974)

Für Erhard Borkman heißt leben ganz etwas anderes als arbeiten. Als er mit seinem zwei Weibsbildern, der reifen, bis zur Angefaultheit reifen Kokette und dem bleichsüchtigen Backfisch, in den schönen

silberbeschellten Schlitten steigt, scheint sich uns zwischen die bangenden Blicke seiner beiden verlassenen Mütter das mephistophelische Lächeln des Dichters zu drängen, als wollte er sagen: Warte nur, Bursch, auch dein Schlitten wird die Silberschellen schon verlieren!

foto Rolf M. Aagaard

Erhard Borkman (midden) tussen (v.l.n.r) Gunhild Borkman, Fanny Wilton, John Gabriel Borkman en Ella Rentheim, die alle vier' proberen hem voor zich te winnen. Voorstelling (Nationaltheatret, augustus, 2004) in een regie van Sebastian Hartman. Aftenpostens theaterrecensent Elisabeth Rygg was overigens niet echt te spreken over de voorstelling:

Het is jammer dat de voorstelling zijn doel volledig mist en dat de regisseur Ibsens tekst niet vertrouwt maar voor uiterlijk vertoon gaat en de halfgrappige vondsten opstapelt.[...] De globale indruk is dat dit een vertoning is die verdrinkt in oppervlakkige effecten en grove humor [...] Door van John Gabriel Borkman amusement te maken op het kruispunt van film, grolligheid en theater, wordt Ibsen onschadelijk gemaakt.

THEATRET.

Aug. Lindbergs

BORKMAN-TURNÉE

Fredag den 9de April Kl. 7½

John Gabriel Borkman

Skrevet i 4 Akter af Henrik Ibsen.

Personerne:

John Gabriel Borkman, Reformationskirkens Pastor	August Lindberg
Fru Gabriel Borkman, hans Hustru	Deer Aase
Stenert Erik Borkman, hans Søn	David Lunde
Frøken Ell. Borkman, Fru Borkmans Tidligerepige	Augusta Lindberg
Fru Frøen Willy	Zilmarie Yng
Vilhelm Foldal, Reformationskirkeens Sagførerskriver	Olav Vaa
Frøken Foldal, hans Datter	Josef Mathison
Fru Borkmans Højsiger	Hilfrid Andersen
Højsigerens Sanger og Tidemand på den enkelte Forestilling	Alvilda Henningsen

Billetspriser:

Nym. Balleen	Kr. 2.00	Udm. Balleen	Kr. 1.25
Dalben	2.00	Parket	1.00
Porterne	1.50	Galleri	0.50
Galleri	1.00		

2den Forestilling Lørdag den 10de April Kl. 7½

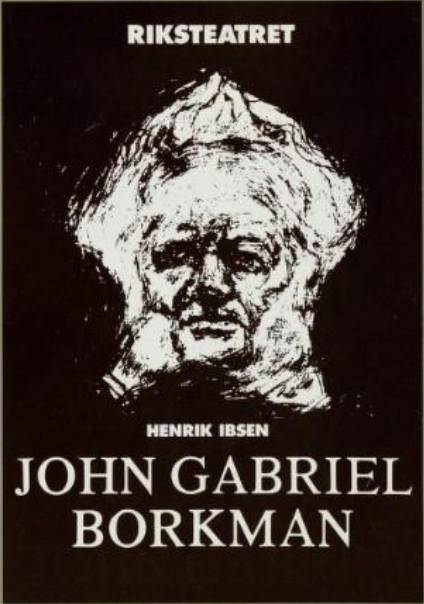
3die og sidste Forestilling
Søndag den 11te April Kl. 7½

Reklamebureauet i Trondheim. 1897.

affiche uit het begin van de 20ste eeuw

Trøndelag teater 74/75

RIKSTEATRET

HENRIK IBSEN

JOHN GABRIEL BORKMAN

affiche Trøndelag teater

Linn Stokke als Frida Foldal in de opvoering in Nationaltheatret in 1979 (foto: Wikipedia)

In het Nederlandstalige taalgebied wordt John Gabriel Borkman maar zelden opgevoerd. Een van de recentste opvoeringen is die van Toneelgroep Amsterdam in 2001.

De volledige Engelse vertaling van William Archer (met een Nederlandse vertaling van "moeilijke" woorden) en Archers voorwoord staat ook in Littomnor.be